

סימן כ"ו

תופס לבעל חוב (יא ע"ב)**א. הצגת הסוגיא**

גרסינן בפ"ק דגיטין (יא ע"ב):

האומר "תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי", אם רצה לחזור בשניהן - יחזור, דברי ר"מ; וחכמים אומרים: בגיטי נשים, אבל לא בשחרורי עבדים, לפי שזכין לאדם שלא בפניו, ואין חבין לו אלא בפניו.

לדעת ר"מ, עבד אינו רוצה להשתחרר, וכיון שהשחרור הוא חוב, אי אפשר לזכות בשטר השחרור בשבילו, וממילא האדון יכול לחזור בו. אך לפי חכמים, זכות היא לעבד להשתחרר מאדונו, על כן האומר "תנו שטר זה לעבדי" אינו יכול לחזור בו, כי העבד כבר זכה בעצמאותו.

ממשיכה הגמרא:

יתיב רב הונא ורב יצחק בר יוסף קמיה דרבי ירמיה, וייתיב רבי ירמיה וקא מנמנמ, וייתיב רב הונא, וקאמר: שמע מינה, מדרבנן, התופס לבעל חוב – קנה. א"ל רב יצחק בר יוסף: ואפילו במקום שחב לאחרים? א"ל: אין. אדהכי, איתער בהו רבי ירמיה, אמר להו: דרדקי! הכי א"ר יוחנן: התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים – לא קנה; ואם תאמר, משנתינו? – כל האומר "תנו" כאומר "זכו" דמי.

רב הונא סבר ללמוד מדברי חכמים ש"התופס לבע"ח קנה", אך רבי יוחנן ענה לו, שהמזכה שטר לעבדו אינו דומה לתופס לבעל חוב, כי האדון כבר זיכה את הגט לעבדו, ברגע שהוא נתן אותו לשליח.

ב. ביאור התוס' והר"ן כיצד האדון תופס לבע"ח

והקשו תוספות (ד"ה "שמע"): "מה חייב האדון לעבד, דחשיב ליה 'תופס לבעל חוב'?" כלומר, כיצד עלה בדעת רב הונא לדמות עבד לתופס לבע"ח, הרי האדון לא חייב כלום לעבדו?

ותרצו תוס', שדעת האדון היא שיקנה כאילו הוא חייב לו, ולכן אם התופס לבע"ח קנה, אז גם העבד קנה. אך אם התופס לבע"ח לא קנה, גם העבד לא קנה.

אולם הר"ן תירץ באופן אחר. לדבריו, שליח האדון הופך להיות שליח של העבד. כלומר, בתחילה הוא שליח הולכה של האדון, ולאחר מכן הוא הופך את עצמו לשליח קבלה של העבד, מדין 'זכין'. והשאלה האם היכולת בידו לעשות כך, תלויה בדין תופס לבע"ח, שאם ניתן לתפוס לבע"ח אף כשחב לאחרים, אז השליח יכול למנות את עצמו לשליח העבד, אף שגורם הפסד לאדון.

ג. קושיא על שיטת הר"ן

אך קשה, שהרי מבואר בגמרא לקמן (כד ע"א), שלא ניתן לעשות שליח באופן כזה. שנינו שם בגמ', שאם אדם נתן גט לאשתו, ואמר לה שתהיה שליח להולכה בעבורו עד מקום מסוים, ולאחר מכן תהפוך לשליח קבלה ותתגרש – השליחות לקבלה לא תופסת, הואיל ו"לא חזרה שליחות אצל הבעל". ומסביר רש"י (ד"ה "והא"): "שליח לא מיקרי, אלא המשתלח מזה לזה, שראוי לחזור אצל שולחו, ולומר 'עשיתי שליחותך לחברך', וזו אינה ראויה לחזור שהרי לא נשתלחה אלא לעצמה, ואח"כ נעשית היא בעל המעשה, ובטל השליחות קודם שתחזור".

מבוארת כאן הלכה בהלכות שליחות, ששליח לא יכול להפוך להיות שליח של אחר, בלא הפסק שבו הוא יכול לחזור למשלחו. ואם כן קשה, כיצד אומר הר"ן שהזוכה יהיה שליח הולכה של האדון ולאחר מכן שליח קבלה של העבד, הרי "לא חזרה שליחות אצל האדון"?!?

ד. תירוץ התורת גיטין וביאור דבריו

מתרץ התורת גיטין, שהדין "לא חזרה שליחות אצל הבעל" אינו נובע מדיני שליחות, שכל שליח צריך להיות כך, אלא נובע מדיני גיטין. בגט ישנה הלכה, שהבעל צריך לתת את הגט, ולא שהאשה תיקח אותו - 'ונתן בידה'. לכן אם אדם אמר לאשתו "טלי גיטך מעל גבי קרקע" היא אינה מגורשת (גיטין עח ע"א). ולכן, האשה לא יכולה להפוך לשליח קבלה, כי היא לא תהיה שליחה של הבעל, וממילא היא אינה יכולה להתגרש, כי צריך נתינה של הבעל.

וממילא, אומר התורת גיטין, בעבד, שאין הלכה כזו, אין כל מניעה שהזוכה יהיה שליח של האדון, ולאחר מכן שליח של העבד. ואף שישנו היקש בין עבד לאשה - 'לה' - 'לה', זהו רק לענין הכתיבה 'זכתב לה', אך לא לגבי דיני הנתינה.

אמנם קשה לפי דברי התורת גיטין, מדוע אדם לא יוכל לזכות לחברו חפץ בעצמו, וצריך לזכות ע"י אחר (כמבואר בעירובין עט ע"א ובגיטין ל ע"א)?

וצריך לומר, שאדם אינו יכול לשמש כשני דברים, גם כמקנה וגם כקונה. ולכן אינו

יכול לזכות לחבירו בעצמו, כי הוא המקנה. וראיה לכך מדברי הר"ן, שאם אדם שלח שליח למכור חפץ, השליח לא יכול לקנות אותו בעצמו, כי הוא לא יכול לשמש גם כמקנה וגם כקונה.

אך נראה, שאין כן דעת התורת גיטין, כי לפי תירוץ זה יוצא, שאם אדם עשה שליח לתת לחברו, והמקבל עושה את אותו אדם שליח לקנות לא יועיל, כי אדם לא יכול להיות גם קונה וגם מקנה. אך לפי דברי התורת גיטין, כיון שבמתנה אין חסרון של 'טלי גיטך' – השליחות תתפוס. וצריך עיון.

ה. ביאור שיטת רש"י

ומ"מ, צריך להבין כוונת רש"י בדבריו – "שליח לא מיקרי, אלא המשתלח מזה לזה, שראוי לחזור אצל שולחו, ולומר 'עשיתי שליחותך לחברך'" – מה ההיגיון שצריך לחזור ולומר "עשיתי שליחותך"? מהו המקור של דין זה?

אולי אפשר לומר, שבכל קנין ישנו רגע משותף, שבו החפץ שייך גם לקונה וגם למקנה, ומשום כך שליח צריך להיות ראוי לחזור למשלח, כי אם הוא לא גמר שליחותו, הוא לא יכול להקנות.

אך לפי זה לא מובן מה שכתב הר"ן, שהזוכה הוא גם שליח של האדון וגם של העבד, הרי אדם אינו יכול להיות שליח של שניים, גם של המקנה וגם של הקונה?

וצריך לומר, שישנם שני טעמים שונים: בגט החסרון הוא מצד 'טלי גיטך', ובמתנה החסרון הוא משום שאדם לא יכול להיות שליח של שניים. אך בגט אין את החסרון של שליח של שניים, וטעם הדבר נראה על פי הקצות.

הקצות החושן (סימן ר סק"ה) מחדש, שיש הבדל בין גט למתנה. בגט, אין צורך שהאשה תזכה בגט, אלא די בכך שהבעל ייתן לה אותו. אך במתנה וכי"ב האדם צריך לזכות בשטר. ולכן, הדין "גיטה וידה באין כאחד" נאמר דווקא בגט ולא במתנה. ולפי דבריו מובן, שבגט כיון שאין צורך בזכייה אלא רק בנתינה, אין את החיסרון ששליח אחד יהיה בעבור שניים, כי אין צורך לדיני זכייה.